

Prof. dr MARIJAN KOROŠIĆ

MOGUĆA ANTIINFLACIONA POLITIKA U SAMOUPRAVNIM UVJETIMA

Samostalnost ekonomskih subjekata

Jedan od glavnih problema prijelazne epohe i stvaranja socijalističkog društva predstavlja odnos samoupravljanja i države. **Samoupravni sistem definiram koncentracijom ekonomskih funkcija u okvirima osnovne ćelije samoupravne ekonomije.** Ali pored samoupravljanja egzistira država s nizom ekonomskih i drugih funkcija. Država je jedna od ključnih društvenih institucija i nije jednostavno proizvod društvenog sistema već i povratno djeluje na taj sistem. Država ima dakle određenu funkcionalnu autonomiju. Međutim, samoupravljanje i država u osnovi su proturječan spoj.¹

Samoupravljanje je moguće na mnoge načine definirati. Na primjer, kao takvu poziciju ljudi u poduzeću i radnim asocijacijama koja im omogućuje da djeluju kao aktivni subjekti u uređivanju i unapređivanju cjelokupnih uvjeta zajedničkog rada i življenja. U toj je definiciji naglasak na „poziciji ljudi“. Prednost bih dao definiciji koja u samoupravljanje uključuje sve ekonomske subjekte: i ljude, i njihova poduzeća, i njihove asocijacije, pa i samu državu. Za sve je ekonomske subjekte važno da su u samoupravnom sistemu — samostalni.

Samostalnost ekonomskih subjekata proizlazi kao nužna konzekvenca društvenog vlasništva i samoupravljanja. Ne može se zamisliti samoupravljanje bez slobodnog djelovanja subjekata, samo-

¹ Od anarhista (Stirnera, Proudhona, Bakunjinina) do naših dana (kao posljednji primjer uzimam Jovana Mirića) traje teorijski spor oko odnosa samoupravljanja i države. Kasnije ću obrazložiti da se o pravoj ulozi države ne može apriorno zaključivati. Kao ekonomista uzimam da su dobri rezultati u privredu krajnja svrha slobode.

stalnog odlučivanja o svim vitalnim ekonomskim i drugim relacijama u životu privrede i pojedinih organizacija. Samostalnost je usko vezana, ako ne i identična, s pojmom slobode. *Samostalnost se odnosi na sve aspekte ekonomskog odlučivanja, dok se sloboda odnosi na političke slobode, koje su širi pojam i uključuju i pojam ekonomskih sloboda.*

Samostalnost je realna i efikasna samo ako proizvodne jedinice imaju maksimalno moguću samostalnost i ako u tim proizvodnim jedinicama bitne odluke koje se odnose na njihovo interno i eksterno funkcioniranje donosi izravno ili neizravno radni kolektiv. Apsolutne slobode nema, pa nema ni apsolutne ili potpune samostalnosti u privređivanju.

Važna je također i samostalnost pojedinaca, članova društva. Pojedinci moraju imati mogućnost da na osnovi samostalne odluke uđu ili izađu iz organizacije udruženog rada, da napuste i prihvate određeni posao. Različiti poslovi postoje u društvenoj podjeli rada zbog toga što se specijalizacijom postižu veći efekti uz dane resurse. I organizacija udruženog rada mora imati slobode i pravo da pojedincima daje otkaz naravno uz stanovite društveno uvjetovane regulacije.

Ekonomska sloboda je garancija da su rješenja samoupravne organizacije izvršena na osnovi racionalne kalkulacije troškova i prihoda, odnosno na osnovi zakona tržišta.

Samostalne organizacije i pojedinci samo u slobodi realiziraju i razvijaju svoje stvaralačke potencijale. U privredi je neobično važna individualna i kolektivna inicijativa, jer bez nje nema inovacija. Anonimna kolektivnost i bezličnost odrazit će se ogromnim gubitkom u cijelom društvu. Takvi gubici su historijski nazadak.

Stvarna i konkretna sloboda nužno podrazumijeva i suprotni pol: cijeli niz *odgovornosti*. Time pojam slobode dobiva i svoje realne dimenzije. Samoupravni model društva omogućuje jednu posve novu situaciju: opća decentralizacija praćena demokratizacijom, deatizacijom i depolitizacijom (Bićanićeva formula „4 d“) uvećava moment vlastite odgovornosti samo u slučaju povećanja samostalnosti ekonomskih subjekata.

Mogućnost pravljenja greške u privredi je ogromna. Samo pasivni ne griješe. Tamo gdje se obrasci djelovanja propisuju na centralizirani način mogućnost individualne greške je manja, iako u cjelini može biti golemih promašaja. U samoupravno strukturiranom društvu ekonomski su subjekti samostalni u donošenju odluka, ali nisu u stanju da posjeduju i koriste sve informacije ili nisu u stanju da na vrijeme predvide sve posljedice dovoljno osamostaljenih sfera ekonomskog i društvenog života. Tu će greške pojedinačno biti veće i jače, ali će ukupni rezultat prednosti i grešaka biti pozitivniji. Načelo samostalnosti u donošenju odluka mora biti dopunjeno još jednim načelom. Ako je organizacija samostalna u odluci mora biti samostalna i pri otklanjanju posljedica te odluke. U napetosti koja se stvara između ovih pojmova raspoznavaju se dru-

štva koja nose stvaralački nemir, promjenu, mijenjaju granice slobode.

Da bi se došlo do ovoga nije dovoljno samo proklamirati slobodu i samostalnost. *Data* sloboda može biti *oduzeta* sloboda. Radne ljude treba također osposobiti za primjenu. Razvoj organizacija udruženog rada mora biti paralelan s razvojem radnika kao samostalnih i stvaralačkih bića.

Ekonomska politika kao ograničenje samostalnosti

Na dostignutom razvoju jugoslavenskog društva ističu se neki problemi koji, međutim, stavljaju neka ograničenja na zahtjev za samostalnošću. Tu se radi o rješavanju onih historijskih zadataka koje kapitalizam nije riješio na jugoslavenskom tlu. Neuklonjiva je činjenica da se nužni makroekonomski kriteriji razvoja ne mogu podudarati s mikroekonomskim kriterijima upravljanja organizacija udruženog rada. To je nepodudaranje izrazitije u Jugoslaviji zato što su kriteriji i zahtjevi kvantitativnog rasta još uvijek važniji od kvalitativnih kriterija i zahtjeva. Napredovanje jedne nedovoljno razvijene zemlje, uz to i vrlo različite regionalne razvijenosti, pretpostavlja snažnije ekonomsko-političke zahvate u privredi. To nije ukidanje nužne samostalnosti osnovnih privrednih subjekata; jedna su stvar pogreške u formuliranju ciljeva i korištenju instrumenata zajednički dogovorene ekonomske politike, a druga je stvar nužnost ekonomske politike i zajednički donesenih odluka.

Da nam kapitalizam i nije ostavio u naslijeđe mnogo teških tereta s kojima još uvijek nismo obračunali, još uvijek se ne može zanemariti izvanredno značajna funkcija ekonomske politike, tj. države.² Sve suvremene industrijske i razvijene zemlje koriste na stanoviti način državu. Kritika koja je između dva svjetska rata bila upućena tradicionalnim teorijama konkurencije i zaposlenosti bila je povod znatnim promjenama u teoriji i praksi ekonomske politike svugdje u svijetu.³

² Odredbe protiv zelenašenja spadaju među najstarije privredne mjere o kojima imamo pisanih tragova. Tome je Keynes dao slijedeći komentar: „... kamatna stopa (se) sama od sebe ne učvršćuje na nivou koji najbolje odgovara društvenoj koristi već stalno teži da se popne suviše visoko, tako da će se mudra vlada postarati da je obuzda propisima i običajem pa čak i prizivanjem u pomoć prinude moralnog zakona“ (*Opšta teorija zaposlenosti, kamate i novca*, Kultura, Beograd, 1956, str. 375).

³ Teoretsko opravdanje za svjesnu intervenciju ekonomske politike radi uspostavljanja ravnoteže i promoviranja privrednog rasta došlo je najprije do izražaja kod Keynesa. Osnovno po čemu se on razlikuje od klasika jesu slijedeće nove pretpostavke važne za teoretsko obrazloženje ekonomskog rasta: 1) visina dohotka determinirana je u prvom redu veličinom ukupne potražnje, a ne visinom sume profita i nadnica; 2) ne djeluje zakon po kojem porast stanovništva izravno ovisi o visini sredstava koja se izdvajaju za najamninu (to je ujedno kamen temeljac klasične teorije ekonomskog rasta), već je najamnina neelastična prema dolje i unatoč rezervnoj armiji radne snage zbog snage sindikalno organiziranih radnika. 3) veličina štednje ovisi o veličini do-

S obzirom na samoupravni karakter sistema kojeg sada promatramo, gdje je njegova tržišna orijentiranost bitna odlika, neće biti naodmet učiniti manji ekskurs u suvremene razloge djelovanja ekonomske politike u tržišnim privredama.

Razlozi povećanog značaja politike i države su u tome, gledajući površinski, što je ekonomski mehanizam ometan raznim monopolima; to se u krajnjoj liniji odražava na nedovoljnu zaposlenost faktora proizvodnje i u učestalim krizama. Bit je u tome da se razvojni procesi ne mogu smatrati procesima koji sami po sebi tendiraju ravnoteži.⁴

Istraživanja odnosa između narodnog dohotka i njegove raspodjele na potrošnju i investicije u suvremenim uvjetima dovode do zaključka da je nužna intervencija sa strane. Na osnovi Keynesovih teoretskih zaključaka izvršena su različita istraživanja o mjerama intervencije u privredi. Danas se među teoretičarima više ne raspravlja o tome da li jest ili nije potrebna intervencija na području ekonomskog procesa, već se razlike pojavljuju u stupnju, sadržaju, oblicima intervencionizma. Time se i u teoriji i praksi endogenim faktorima priključuju i egzogeni „subjektivni“ faktori rasta.⁵

Klasični pristup ekonomskim procesima kao spontanom razvoju ipak je na svojevrsan način oživljen u neoklasičnoj ekonomskoj misli, koja dobiva svoju formalnu interpretaciju u marginalističkom metodološkom instrumentariju.

U svakoj privredi, manje ili više, nastaju ciklička kretanja. Vjerojatno je to jedan od razloga da se otklanjanje ciklusa predočava kao ekonomski razvoj, odnosno da se pojmovi razvoja i rasta izjednačavaju. Pri tome se gubi iz vida da rast sam po sebi ne mora donositi kvalitativne promjene, a te su promjene esencijalna karakteristika razvoja. Gubi se iz vida i to da se društveni odnosi ne mogu tretirati kao „institucionalni okvir“ unutar kojega faktori ekonomskog rasta djeluju na ekonomska kretanja. To bi bio statički pristup, pristup koji ne uvažava zakonitosti kretanja društveno-ekonomskog sistema i prijelaz iz njegovih nižih u razvijenije sisteme.

hotka a ne o visini kamatnih stopa; 4) kamatna stopa ne utječe na investicione odluke (i kamatna stopa je u krajnjoj liniji neelastična zbog špekulativne potražnje novca), već su investicione odluke determinirane procjenama buduće situacije u pogledu profita, odnosno u pogledu kretanja cijena i potražnje. Njegovo čuveno djelo *Opća teorija zaposlenosti, kamata i novca* ujedno je kritika špekulativnog karaktera ekonomske teorije, nedostatka podudaranja između zaključaka na osnovi teorije i činjenica iskustva, beskorisnosti za praktičnu ekonomsku djelatnost.

⁴ O tome sam pisao prije deset godina u knjizi *Cijene i strukturne promjene u privredi*, Informator, Zagreb, 1976.

⁵ Različiti ciljevi državnog utjecaja na proces reprodukcije nisu jednako naglašeni u industrijski visokorazvijenim kapitalističkim zemljama i u zemljama u razvoju. Premda ni tu nije moguće povući oštre granice, ipak bi se moglo ustanoviti da je prvima naglasak na održavanju određene razine privredne aktivnosti, a u drugima na povećanju stope ekonomskog rasta i ostvarenju strukturnih promjena.

Doduše, „objektivizacija“ ekonomskih procesa, čišćenje od cjelokupnog društvenog konteksta, njegove institucionalne strane, orijentacija na kvantifikabilne veličine, pridonosi eleganciji i skladnom, rekli bismo fascinantnom prezentiranju promjena u privredi. Ali te se promjene dešavaju izvan vremena i prostora; one su odvojene od realiteta. To je i donja granica tih postupaka. Ako se pak uvode strukturne konsideracije u modele rasta, onda se ne ide dalje od formulacije teorije rasta kao ekviporcionalnog rasta. Razvojni su procesi, međutim, prema shvaćanjima od kojih polazimo u ovom radu, nešto drugo: razvojni procesi obuhvaćaju ekonomski rast, ali traže da se uz rast odigraju i strukturne promjene. Time se, naravno, mijenjaju strukturni koeficijenti u modelima rasta i pokazuje njihova neupotrebljivost u sadašnjosti i budućnosti.

Tih nekoliko teorijskih izvoda o ulozi države u tržišnim privredama mogu se primijeniti i u nas, iako je poznato da još uvijek nemamo teoriju samoupravnog privrednog sistema u smislu kako se koristi izraz teorija: koherentnog objašnjenja nekih činjenica ili pojava.

Općim razlozima nužnosti djelovanja ekonomske politike pridružuje se poseban razlog, karakterističan za samoupravni model privređivanja. U tom su modelu sredstva za proizvodnju u društvenom vlasništvu. Iako je pojam „društvenog vlasništva“ potrebno posebno analizirati, na razini općeg postavljanja pitanja i problema ne može se mimoći da se u uvjetima „težobne nužnosti akumuliranja“ (izraz Gorza) ne može izbjeći stanovito ograničavanje autonomije poduzeća u cilju ostvarivanja, u prvom redu onih investicija koje su s mikroekonomskog stanovišta nerentabilne (u infrastrukturu, u usluge, u bazičnu industriju), ali su potrebne svakom privrednom subjektu.

Pitanje je mnogo šire od potrebe osiguravanja zajednički potrebnih investicija. U svakom je sistemu formiranje akumulacije (štednje) centralno i sudbonosno pitanje. Za samoupravno društvo također. Iz društvenog karaktera sredstava proizlazi dužnost osnovnih privrednih subjekata da ih racionalno koriste i reproduciraju u proširenim razmjerima. Svaka svojina kao društveni odnos progresivna je onoliko koliko svoju materijalnu osnovu prošireno reproducira. Jačanje proizvodnih snaga društva ključna je poluga za realizaciju stabilizacionih ciljeva.

Jačanje materijalne osnove privrede ne može biti rezultat nekog apstraktnog, idealističkog cilja, već prvenstveno mora proizlaziti iz ekonomskog interesa osnovnog privrednog subjekta. Ekonomske zakonitosti djeluju kao prinuda i zbog toga ekonomski subjekti ne mogu zanemarivati objektivnu ekonomsku strukturu dohotka, to jest razdvajanje dohotka na kategorije kao što su dobit, renta, osobni dohoci, akumulacija i dr. I amortizacija osnovnih sredstava uvjet je opstanka i razvoja ekonomskog subjekta u tržišnim, to jest u konkurentskim uvjetima.

Nasuprot konvencionalnom mišljenju ipak se ne može računati da će tržište samo po sebi, bez djelovanja ekonomske politike, osigurati dobre rezultate u ovoj oblasti. Reproduciranju sredstava i jačanju materijalne osnove privrede treba da vodi splet mjera i instrumenata ekonomske politike, kako bi samostalni ekonomski subjekti usporedo s ostvarivanjem vlastitih ciljeva ostvarivali i dugoročne zajedničke ili opće ciljeve.⁶

Sve su to bili razlozi za stanovito ograničavanje autonomnosti ekonomskih subjekata. Naravno, „stanovito ograničavanje“ ne smije preći u „potpuno“, jer to ne bi bilo samo devijacija. Opasnosti prijelaza iz nužnog u neprihvatljivo su realne dok god se ne budu zadovoljile potrebe proizvođača za većom sadašnjom potrošnjom i olakšali uvjeti za akumuliranje u cilju zadovoljavanja budućih potreba. Političkim sistemom stoga valja osigurati maksimum demokracije i efikasnosti prilikom formuliranja zajedničkih ciljeva i sredstava, što će se postići ako se o odlukama bude slobodno raspravljalo u fazama formuliranja ekonomske politike, te ako ona bude formulirana u osnovnim ćelijama društva kao izraz zajedničke, a ne atomizirane volje organizacija udruženog rada.

Moguća stabilizacijska politika

Unatoč ogromnom nepovjerenju u progresivnost privrednog sistema i ekonomske politike, jer ni jedna dosadašnja mjera nije dala rezultate (zapravo, dala je najgore moguće kombinacije rezultata) — što potiče otpor promjenama privrednog i političkog sistema — na osnovi dosadašnjeg izučavanja problema inflacije u Jugoslaviji i funkcioniranja privrede moguće je saopćiti ostvarljiv slijed promjena koje bi mogle smiriti inflacijske pritiske i dovesti privredu u stabilnije uvjete privređivanja.

Naglasak ekonomske politike stavili bismo na visinu dohotka i njegovu raspodjelu, prije nego na potražnju za robom i na troškove proizvodnje (što se sada čini). Antiinflacijska politika može biti efikasna jedino ako je prvenstveno vođena politikom dohotka.

U današnjim uvjetima to je velik izazov. Oko proporcija podjele u svim sistemima nastaju sukobi. U postojećem sistemu, zbog lošeg usmjerenja i pogrešne konstrukcije, ekonomska politika nije ni snabdjevena potrebnim instrumentarijem za politiku dohodaka. U posljednje vrijeme ipak se krenulo s „mrtve točke“. Priznaje se postojanje dvaju dijela osobnih dohodaka i daje se veći stimulatívni utjecaj osobnim dohocima. Na tom putu bit će, međutim, još dosta prepreka, pretežno dogmatskog karaktera. Sistem koji želi funkcio-

⁶ Ovdje ćemo zaobići raspravu, koja već ide u detalje, o mehanizmima prikladnim za ostvarivanje potrebnih investicija u samoupravnom modelu. Samo ćemo ih spomenuti: mehanizam planiranja, stopa minimalne akumulacije, adekvatne amortizacije i valorizacije društvenih sredstava i realna kamatna stopa na kredite.

nirati mora ostvarivati „za jednaki kvantum i kvalitetu rada — približno jednaki osobni dohodak“ i „za jednaka angažirana sredstva — približno, istu akumulaciju“.

Znači, bez obzira gdje radnik radi, u Cetinju ili Prištini, ili u Zagrebu, u hotelu ili tekstilnoj tvornici ili željezari, ako jednako radi, mora ostvarivati isti osobni dohodak. Isto vrijedi i za stopu akumulativnosti. Naravno, jednakost — a to je dosta mutan i kontroverzan pojam — samo je cilj ili ideal kojeg nikada nije moguće doseći. Poželjno je ujednačavanje, s time da nejednakosti, tj. odstupanja od navedenih principa mogu biti samo privremena. Nije potrebno podvlačiti, da kada su u pitanju osobni dohoci da ćemo još dosta dugo morati tolerirati nasleđe i osjetne raličke u dostignutom stupnju proizvodnosti rada po pojedinim republikama i pokrajinama. Kada su u pitanju stope akumulativnosti također se moraju tolerirati osjetne razlike između infrastrukturnih i ostalih sektora privrede.

Druga karika antiinflacijske politike je sređivanje mehanizma investiranja i akumuliranja. Efekti koji se ostvaruju raspodjelom nerazdvojno su povezani s problemom investiranja. I u cilju stvaranja veće akumulacije nužna je ekonomska politika. Potrebno je aktivirati novi planski mehanizam. S njim je povezano planiranje minimalne akumulacije te realne amortizacije i valorizacije (indeksacije) osnovnih sredstava. Također je vapijuće mijenjati poglede na bankarski kredit i suštinski promijeniti poziciju banaka u sistemu. Udruživanje sredstava na osnovi dogovaranja i sporazumijevanja funkcionira slabije od tržišnog mehanizma i barem do sada nije omogućavalo optimalnu alokaciju sredstava. Naime, privredi nije problem samo plaćanje kamata, već je možda i veći problem vraćanje glavnice. U sistemu nije predviđeno, bar kao mogućnost, da se kapital ne vraća. U najvećem dijelu kapitalističke privrede, gdje se veliki dio sredstava za investicije prikuplja putem dionica, a njima naša privreda treba konkurirati, kapital se ne vraća. Zbog toga se naše najmodernije tvornice i najmoderniji strojevi „guše“ u gubicima, jer nisu u stanju u svojoj cijeni osigurati stavku koju konkurentno poduzeće i ne osigurava. Stoga moderne tvornice, a ne stare, sa zastarjelom opremom i tehnologijom, postaju najskuplji proizvođači prema kojima se formira cijena. Zato ti moderni, ali „najskuplji“ proizvođači traže spas u inflaciji. Uz jedan drugi mehanizam cirkulacije kapitala ne bismo imali s te strane pritisak na inflacijsku spiralu.⁷

Treća karika je način formiranja cijena. Nije dovoljno samo srediti raspodjelu, niti uspostaviti nove mehanizme cirkulacije kapitala, već je nužno promijeniti režim formiranja cijena. Samostalno formiranje cijena osigurava zaštitu najosnovnijih interesa članova društva. Samo u sistemu slobodnog i tržišnog formiranja

⁷ Šire obrazloženje o tome u: Marijan Korošić, *Inflacija i mogućnosti suzbijanja*, Naučna knjiga, Beograd, 1986.

cijena robe članovi društva postaju odgovorni za svoje osnovne ciljeve i interese. Nije moguće u nekoj zamišljenoj i neproturječnoj robnoj proizvodnji međusobnim dogovorima i sporazumima, bez obzira u koji ih plašt obukli, regulirati društvenu reprodukciju u svim njenim konkretnostima. Inflacija se ne može ni administrativno ukloniti. A tamo gdje je potrebna društvena kontrola — a potrebna je uglavnom u proizvodnji zasnovanoj na prirodnim monopolima — ta kontrola može biti samo jedinstvena.

Svjetske će cijene djelovati na jugoslavensku privredu u mjeri u kojoj će zemlja biti otvorena i u mjeri kojom će se razmjenjivati proizvodi na svjetskom tržištu. Ali, ako se o svjetskoj cijeni govori kao kriteriju ekonomske politike, onda ona može vrijediti samo kao putokaz za poduzimanje ekonomskih, organizacijskih i pravnih mjera, a ne kao podloga za konkretno uređenje cijena.

Država uopće, a samoupravna država posebno, treba da ima vrlo malu ulogu u konkretnom određivanju cijena, pa i u nestabilnim uvjetima, kao što je današnje vrijeme. Osnovno načelo formiranja cijena je prepuštanje donošenja odluka u nadležnost baznih ekonomskih subjekata. Samostalnost u formiranju cijena može se sužavati i ograničavati jedino kada dođe u sukob sa samostalnošću drugih subjekata. U 1986. se ponovo pokazalo da bitka s inflacijom u nas uvijek počinje s cijenama, iako su one samo signali privredi za razvojno usmjerenje.

Zakon o sistemu i društvenoj kontroli cijena iz 1984. godine uključio je prihvatljivu koncepciju samoupravnog formiranja cijena i može se ocijeniti da osim u dva propusta — u formiranju marži u trgovini i „kliznoj skali“ u građevinarstvu — predstavlja vrlo dobru podlogu za rješavanje problema u oblasti cijena. Taj se zakon, međutim, krivo tumači, zato i krivo provodi. Zaštitnu cijenu u poljoprivredi država tumači kao otkupnu cijenu, koje se proizvođači moraju striktno pridržavati, a krivo se tumače i pojedini režimi cijena.

Stoga iznenađuje da se novim tezama o promjenama sistema cijena (i drugih dijelova privrednog sistema) odstupi od rješenja koja su se tek prije dvije godine uzela kao moguća i stabilizirajuća. Sada SIV predlaže uspostavljanje određenih obaveza da privredne organizacije uvažavaju osnovna opredjeljenja društveno-ekonomskog razvoja, utvrđena srednjoročnim planom razvoja zemlje i dopunu pokazatelja koji služe kao osnova za donošenje odluka o formiranju cijena. Te se promjene ne mogu shvatiti drugačije nego kao pritisak na privredu da se pridržava nekih općih projekcija, koje ne mogu odgovarati svakoj pojedinoj cijeni. Kad se to još dopuni predloženim društvenim dogovorom na razini zemlje, kojim se utvrđuju pravila ponašanja i mjere za provođenje dogovora, potpuno je jasno da se sistem cijena mijenja u krivom pravcu, u pravcu administrativnog pritiska na tržište i na ponašanje osnovnih nosilaca odluka o cijenama.

Slijedeće promjene po važnosti odnose se na sistem poreza i doprinosa. Teško je shvatljivo da država toliko dugo može zadržavati nefunkcionalni porezni sistem.

Promjene u poreznom i uopće fiskalnom sistemu treba da obuhvate niz tehničkih, organizacijskih i ekonomskih rješenja, pa je teško ulaziti u moguće alternative. Želimo upozoriti na fundamentalne prepreke, koje, ako se ne svladaju, mogu poništiti svaku promjenu nabolje.

Savezno izvršno vijeće je izašlo sa slijedećom ocijenom:

„Samoupravna integracija u najširem smislu reči, podrazumeva izgradnju *jedinstvenih opštih uslova privređivanja* na jugoslovenskom prostoru. Oni treba da čine osnovu zajedničke razvojne i ekonomske politike. Zato je potrebno preispitivanje važnih domena privrednog sistema, pre svega, u smislu obezbeđivanja *jedinstvenosti rešenja u celini*“.⁸ Uopće se primjećuje, ne samo na osnovi iznijetog, da se pojam „jedinstva“ koristi dosta naglašeno u citiranom dokumentu. Prvi korak oživotvorenju te ideje nalazimo u promjenama Zakona o osnovama sistema robnih rezervi i o saveznim robnim rezervama, gdje se određuje da Savezno izvršno vijeće u slučaju poremećaja na tržištu odlučuje o *istovremenoj i jedinstvenoj* primjeni mjera intervencije.

Jedinstvenost rješenja, opća i istovremena primjena mjera i regulative značajno može pridonijeti efikasnosti sistema. Ali, nužno je voditi računa o ocjenama koje naglašavaju da već sadašnji privredni sistem nije primjeren ni uvjetima razvijenih federalnih jedinica ni uvjetima najnerazvijenih. Fond za razvoj nerazvijenih nije vjerovatno dovoljan „zračni most“ za premošćavanje neprimjerenosti i nefunkcionalnosti jedinstvenog privrednog sistema.

Nije još k tome riječ samo o mjestu odakle započinju intervencije na uzburkanom i fundamentalno poremećenom tržištu. Najznačajnije ekonomske funkcije moraju se obaviti strogo koordiniranim odlučivanjem. Teoretski nije sporno, uz puno uvažavanje suvereniteta republika, istovremeno osigurati slobodne tokove na jedinstvenom tržištu. Ako su odnosi kristalno jasni, a interesi otvoreno izloženi, ne postoje okolnosti u kojim se uži interesi mogu prikazivati kao interesi cjeline.

Sumnjati se u privredni sistem može jednako, ali rješenja i prijedlozi mogu biti vrlo različiti. Donošenjem raznih zakona o financiranju općih društvenih i zajedničkih potreba izvršena je 1974. godine separacija prihoda i time decentralizacija odlučivanja. Općina je postala fiskalno autonomna, u njima se donosi najveći broj konkretnih mjera porezne politike, pa o općinama u mnogome ovise rezultati fiskalne politike. Tako općine u znatnoj mjeri utječu na inflaciju, nestabilnost cijena, zaposlenost i kretanja drugih oblika društvenog i ekonomskog života. Sve više dolazi u pitanje mogućnost općinskih zajednica da budu osnovni nosilac porezne politike.

⁸ U dokumentu „Osnovna pitanja za utvrđivanje politike društveno-ekonomskog razvoja u 1987. godini“, Beograd, septembar 1986.

Fiskalni sistem nije u stanju obavljati svoje uže funkcije i u tome je strateški nedostatak i uzrok odsustva djelovanja fiskalnog sistema.

Zaokret koji se sada predlaže stoga je dobro došao, ali pri tome moraju biti zadovoljeni određeni uvjeti. Nove reforme ne bi smjele voditi tome da ukupna regulativa — to jest regulativa općina, republika i federacije — bude povećana. Zahtjev „broj jedan“ sadašnjeg momenta je smanjenje ukupne regulative države i paradržavnih institucija, kao i smanjenje neformalnog utjecaja na ekonomske subjekte. Nije dakle riječ samo o kvaliteti, pravcima i nosiocima, već i o obujmu regulacije.

Valja upozoriti i na druge oblasti ekonomske politike kod kojih nema toliko suštinskih problema, ali gdje nalazimo nedosljednost i lutanja.

Ekonomska politika pokazala je izrazitu nesigurnost pri vođenju kamatne politike u 1986. godini. To se tumači složenim i delikatnim odrazom kamata na položaj pojedinih dijelova privrede i stanovništva. Ustanovljen je nov model određivanja kamatnih stopa na osnovi kretanja cijena proizvođača u industriji u minula tri i očekivane inflacije u predstojeća četiri mjeseca. Takav model ne bi sam po sebi bio loš kad bi se planirana inflacija realno procjenjivala. Ali ako model ne uvažava realne kategorije i odnose onda je jasno da se formira eskontna stopa Narodne banke na znatno nižoj razini od inflacije.

Kad je riječ o realnim kamatama, tu nije potrebno pet puta dobro razmišljati kao kod drugih mjera ekonomske politike. One su nužan, iako ne i dovoljan uvjet za stabilnije privređivanje. To se ne bi smjelo shvatiti kao zahtjev da se najprije smanji inflacija, pa da onda uvedu realne kamatne stope. Naprotiv, povećanje kamata do stope inflacije, pa i preko nje, metoda je uklanjanja negativnih posljedica inflacije na privredu.

Inflacija sistematski razara raspodjelu prema radu, pa je uvođenje realnih kamata upravo socijalistički instrument. To valja stalno ponavljati, jer postoje mišljenja da valorizacija kamata omogućuje rentijerstvo. To nije točno, jer najveće rentijerstvo je u stvari kad se raspodjeljuje inflacijski dohodak. Također su neprihvatljivi iskazi da je aktivna kamatna stopa koja se poduzimala u posljednje vrijeme dodatni uzrok inflacije. Nema sumnje da privreda teret kamata nastoji prevaliti na cijene i time zaista prouzrokuje novi val inflacije. Ali, to se mora smatrati normalnim procesom prilagođavanja strukture cijene robe.

Realne kamate svode ulogu emisijske banke na ono što treba da radi: da bez ikakvih pritisaka napaja privredu potrebnom količinom novca. Povećanjem štednje kamate smanjuju tekuću potrošnju, a time se ujedno smanjuje potreba za zaduživanjem u inozemstvu. Realne kamate uklanjaju deficitarno finansiranje investicija i pružaju sve manje mogućnosti za povećanje cijena robe. One prisiljavaju na stjecanje dohotka povećanjem proizvodnje i produk-

tivnosti, poboljšanjem kvalitete, otvaraju proces nužne selekcije među proizvođačima ukidanjem nesposobnih i favoriziranjem sposobnih organizacija.

Prijelom trendova od lipnja 1986. godine može se smatrati klasičnim primjerom utjecaja kamata na privredna kretanja. Privreda je manje „opterećena“ kamatama, što uz snažno ekspanzivnu monetarnu politiku i smanjenje štednje stanovništva mora dovesti do bujanja domaće potražnje. Stagnacija se u tom slučaju ne može izbjeći, osim ako nam strani kreditori budu skloni. Veće povjerenje kreditora u takvim prilikama može biti samo iluzija. Stoga bliža budućnost nije nikakva tajna.

Dogodilo se upravo ono što su filozofi već davno znali: prije posljedice vjerujemo u druge uzroke nego poslije posljedice.

Bilo bi šteta da se sada vratimo na staro, kad je novo bilo u zametku. Najveću ulogu u oživljavanju jugoslavenske privrede imaju upravo mjere koje su pod najžešćom vatrom dogmatskih napada. Ekonomska politika ne bi smjela popustiti takvim napadima, kao ni pritiscima koji dolaze od nerentabilne proizvodnje.

Uvažavajući i uviđajući sve složenosti ekonomskih zakonitosti, neodgodivo treba nastaviti s aktivnijom kamatnom politikom. To mora biti poticaj i drugim promjenama, a ne ukidanju i ono malo napretka što je postignut u ekonomskoj politici.

Polazeći od neadekvatnih pretpostavki i metoda, vodi se i neadekvatna politika valutnog tečaja dinara. Umjesto pomoću njega izvoz se stimulira dinarskim premijama i smanjenim kamatama na izvozne kredite. Međutim, prevaljivanje ogromnog tereta na osnovi izvoznih poticaja na anonimne davaoce u dužem je roku neodrživo i ne vodi racionalnom poslovanju.

Tržište vrlo uvjerljivo i brzo pokazuje da li podržava neki tečaj dinara. Kada se postavi pitanje „realnog tečaja“, uvijek postoji širok raspon gledišta, naravno i interesa. To međutim nije razlog da se odbaci pojam „realnoga valutnog tečaja“, kao nekakav povampireni kriterij iz doba čistog liberalizma.

Tečaj dinara koji ekonomska politika odredi uvijek je za privredu „realan“, bez obzira na to kojom se metodologijom za određivanje tečaja služe kreatori ekonomske politike. Privreda se tom tečaju prilagođava zavisno od svojih troškova, a kretanje uvoza i izvoza vjerno odslikava realnost ili nerealnost.

Ako se oslonimo na model Ekonomskog instituta Pravne fakultete iz Ljubljane, prema podacima za razdoblje 1977—1985, „ravnotežni“ tečaj dinara u odnosu prema dolaru sredinom 1986. godine iznosio bi 532 dinara. Službeni tečaj je tada, kao i sada, iznosio oko 400 dinara. Autori tog modela i sami naglašavaju da je taj izračunati „ravnotežni“ tečaj potrebno relativizirati, u prvom redu zato što nisu uzeti u obzir nerobni devizni tokovi. Drugi je razlog u tome što se samo konvencijom (dakle ne i potpuno egzaktnim pokazateljima) može utvrditi kada je tečaj dinara u prošlosti bio uravno-

težen, odnosno najbliži realnome. Ako bi se, zbog toga, kao kriterij „uravnoteženosti“ koristio tečaj, recimo iz 1983. godine, tada bi sadašnji tečaj, umjesto 532 trebao iznositi 467 dinara za dolar ili za blizu 17 posto od tadašnjeg službenog tečaja.⁹

Novi devizni sistem, s djelovanjem od kraja 1985. godine, nije eliminirao samo slabosti prijašnjega deviznog sistema već je eliminirao i ono malo tržišta deviza koje je do tada postojalo. Uvozne se potrebe određuju administrativno, jer tečaj nije sredstvo za određivanje uvozne strukture. U novom bi sistemu tečaj dinara morao biti viši i zbog toga što su bitno smanjeni izvozni poticaji. Službeni bi tečaj u ovoj godini morao obuhvaćati i onaj dio cijene deviza koju su proizvođači dobivali doduše na „sivom“, ali ipak nekakvom tržištu.

Problem je svih modela, pa onda i službenoga, u određivanju realnog tečaja u tome što uzimaju u obzir samo cijene industrijskih proizvoda, što je manjkavost jer te cijene nisu dovoljno reprezentativne. Dodatnu sumnju u realnost takvih modela potiče i administrativno kontroliranje cijena, od zamrzavanja do vraćanja na stare. Stoga situacija u ljetnim mjesecima ne odražava stvarno stanje, jer kad ne bude tih administrativnih poteza, cijene industrijskih proizvoda sigurno će skokovito rasti. Barem onoliko koliko su porasle cijene na malo kao i troškovi života.

Realnost tečaja nije dovoljno postići samo u jednoj točki vremena, što najbolje pokazuju proračuni Narodne banke Slovenije: privreda je pri izvozu robe na konvertibilna područja samo zbog precijenjenosti dinara izgubila oko 565 milijuna dinara, a to je 14 posto dinarskog dohotka od izvoza (od listopada 1983. do lipnja 1986).¹⁰

Svaki izvoznik može izračunati koliko u izvozu može izgubiti ili dobiti, pa su mnogi došli do zaključka da se više isplati prodavati na domaćem tržištu, gdje cijene rastu brže od nominalnog tečaja dinara. Nije stoga čudno što neki izvoznici izjavljuju da je tečaj dobar, a drugi opet da nije. O tečaju se ne može glasati „za“ i „protiv“, ali to ne znači da se privrednici neće određivati prema prosječnom tečaju te da neki neće gubiti, a drugi dobivati. A za ekonomsku politiku mora biti najvažnije što se zbiva s uvozom i izvozom kao cjelinom.

Za ekonomsku je politiku važna i valutna struktura. I bez analiza je jasno da je neopravdan tako veliki jaz između konvertibilnoga i klirinškog tržišta. A u svim raspravama o tečaju dinara to se pitanje nađe po strani, kao marginalno.

O utjecaju (bilo povoljnoga bilo nepovoljnoga) tečaja na izvoz ne treba gubiti mnogo riječi, kao ni o njegovu utjecaju na troškove

⁹ Jože Mencinger, Kurs i novi sistem privrednih odnosa sa inostranstvom, Privredna kretanja Jugoslavije, br. 164, juli-avgust 1986. Ekonomski institut Pravne fakultete, Ljubljana, str. 47.

¹⁰ Prema: Denarna in devizna gibanja, Analitsko-raziskovalni center Narodne banke Slovenije, Ljubljana, juni 1986, str. 37.

i inflaciju. Promjenama tečaja treba izvoznicima permanentno i nepokolebljivo osiguravati konkurentnost, pa makar se time pokrivali i gubici u produktivnosti i neracionalnosti u proizvodnji.

Razvoj u 1986. godini potvrđuje očekivanja da se s kolebljivom tečajnom politikom ništa ne postiže na strani uvoza i izvoza. Umjesto izvoza, dinarske stimulacije potiču domaću potražnju, a preko nje inflaciju i preusmjerenje robnih tokova na domaće umjesto na strano tržište. Negativni efekti na cijene ne mogu se izbjeći ni dinamičnijim kreditiranjem izvoza iz primarne emisije.

U razmjeni sa svijetom, saldo platne bilance u 1983. godini bio je pozitivan (274 milijuna dolara). U 1984. godini saldo tekućih transakcija još je pozitivniji i iznosi 559 milijuna, a u 1985. godini pozitivan se saldo povećao čak na 883 milijuna dolara. Uz to se dospjele obveze kredita pokrivaju korištenjem novih. Kratkoročni dug je stabiliziran na oko jednu milijardu dolara, a i kratkoročna neto pozicija bankovnog sistema u tim se godinama poboljšavala. Spomenuti rezultati u platnoj bilanci sami po sebi su vrlo impresivni, pogotovu kada se usporede s onim što se događalo krajem sedamdesetih i na samom početku osamdesetih godina.

Početakom 1986. stupa na snagu novo zakonodavstvo na području ekonomskih odnosa s inozemstvom, a ekonomska politika bitno odstupa od politike tečaja kakva je vođena u prethodne tri godine. Umjesto planiranog suficita od 880 milijuna dolara i planiranog očuvanja deviznih rezervi i vanjske likvidnosti zemlje, doći će vjerojatno do anuliranja suficita, ili neznatnog suficita (200—300 milijuna dolara). Nestao je i „poklon“ od povoljnih vanjskih kretanja, koji vjerojatno neće biti manji od 1,2 ili 1,4 milijarde dolara. Te se činjenice ne moraju komentirati, jer u svjetlu već rečenog nisu iznenađenje.

I na kraju, iznosimo nekoliko napomena o obračunskom sistemu. Od davne 1953. godine, kada je izvršen opći jugoslovenski popis osnovnih sredstava u cilju ustanovljivanja realne vrijednosti imovine kojom društvena privreda raspolaže, sve do danas nikako da se dođe do obračunskog sistema koji bi realno iskazivao uspjeh poslovanja poduzeća i bilancu osnovnih i obrtnih sredstava.

Cijeli obračunski sistem zasniva se na principu „nominalizma“, kao da inflacije nema. Iz toga proizlazi niz negativnih ponašanja. Graniči s apsurdnošću da je probitačno građevinski objekt što kasnije završiti, jer se troškovi obračunavaju po starim cijenama, a objekte isporučuje po inflacioniranim cijenama. Ili da je za privredu korisno što kasnije naplatiti njena potraživanja u inozemstvu, jer se s dugim rokovima naplate dobivaju pozitivne tečajne razlike.

Obračun rezultata poslovanja u nominalnim a ne indeksiranim vrijednostima precjenjuje rezultate poslovanja, a istovremeno potcjenjuje uloženi rad i sredstva. Tako se dvostruko iskrivljuje podloga na osnovi koje se donose poslovne odluke. S indeksacijom bi se efekti inflacije smanjili i time proširilo polje djelovanja stabilizacijske politike. Indeksacija bi dobila stabilizacijsku ulogu najprije

direktno, smanjujući redistributivne efekte inflacije i spekuliranja na dobitke zbog očekivane inflacije, a zatim indirektno, preko pravednije raspodjele dohotka i efikasnije alokacije resursa.

Promjena obračunskog sistema usvajanjem ideje indeksacije u biti je promjena koja utječe na posljedice inflacije. Iako je to korisna ideja, ipak se ni jednog časa ne smije umanjiti značenje politike usmjerene prema uzrocima inflacije.

Prof. dr Marijan KOROŠIĆ

POSSIBLE ANTI-INFLATORY POLICY IN SELF-MANAGED CONDITIONS

(Summary)

In the first part of the article the author explained the idea of independence of the economic subjects — essential to understand the self-management model. All subjects and aspects of the economic decision making are supposed to be independent, the freedom concrete and real and only free subjects capable to be the responsible ones.

However, it is pointed out that in the present Yugoslav situation some restrictions should be put to seeking independence, primarily due to tasks being not completed by capitalism, and also to the non-agreement existing between the macro and the micro criteria. Some factors in the world today influence the economic policy performance in the market conditions as well.

The final part of the paper refers to summing up the experiences the author gathered in researching the character of inflation, and a complete of the possible stabilization policy in today's Yugoslav development is presented. The point is on the amount of income and its distribution rather than on the commodity demand and costs of production.